

КОМПОНЕНТИТЕ ЧЕТЕНЕ И СЛУШАНЕ ОТ ИЗПИТА ПО ЧУЖД ЕЗИК – ПРЕГЛЕД И ПРАКТИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА ПОДГОТОВКА

Пр. Лора Петрова-Чанева
ВСУ „Черноризец Храбър”

The paper aims at studying reading and listening comprehension in more detail in terms of their role as major components of modern exam tests in foreign languages. From a theoretical point of view, an attempt is made to review some main techniques and strategies commonly applied to develop reading and listening skills during the stage of preliminary preparation for a language exam. Last but not least, a practical approach is demonstrated to deal with these two components of every up-to-date foreign language exam.

Key words: reading comprehension, listening comprehension, techniques, strategies, skills, competence, exam preparation

В съвременната действителност уменията *четене* и *слушане* представляват важна част от езиковата култура на индивида, поради тяхната пряка обвързаност със социалния живот, където езикът е основно средство за комуникация и обмен на информация. На всички нас, ежедневно ни се налага да възприемаме информация от различни източници, и под различна форма – в писмен или устен вид. Умението да се възприема текст, поднесен и оформен по различен начин, се придобива постепенно в процеса на обучение по даден език (включително и на родния), и представлява (според битуващото мнение на специалистите в областта) вид умение за оцеляване, разгледано в по-широк житейски план. В тази връзка, съвременните начини за оценяване на езиковите

знания се стремят да отразят максимално различните типове дискурс, с цел да се провери нивото на съответното езиково умение за възприятие на даден текст (визуално или слухово), а оттам и способността на обучавания да „оцелее“ в чуждоезиковата среда. Това на свой ред, означава, доколко може да извършва активна дейност, без да се налага използването на посредничество (превод).

От методическа гледна точка, *четене с разбиране* и *слушане с разбиране* са основни компоненти на изпитите по чужд език, независимо от практическата насоченост на изпита, а именно, придобиване на сертификат по езика или приключване на конкретен модул от езиковото обучение, и независимо от мащаба на изпита – на локално или международно ниво. Важността на тези компоненти се обуславя от факта, че чрез тях, съгласно критериите на *общата европейска езикова рамка* (определяща нивата на *езикова компетентност* и съдържанието на съвременните изпити по чужд език в нашата страна), се тестват *ключови компетентности и умения* на обучаваните или ползващите даден език. Тук се отнасят, на първо място, *комуникативната компетентност* с нейния лингвистичен, социолингвистичен и практически компонент, *общите компетентности* (знанията, уменията, екзистенциалните компетентности и умението да се учи), *уменията в дадена област* и др. (Трим, Норт, Кост, Шийлдс, 2006, стр.20–25)¹.

Целта на настоящата разработка е да се разгледат по-подробно компонентите *четене* и *слушане*, като част от съвременните изпити по английски език, и по-конкретно, начините за подготовка за тези компоненти, с цел изграждане на собствен метод за усвояване на чисто практическите умения за четене и слушане в чуждоезиковата обстановка.

Както вече беше упоменато в уводната част, на всички нас ежедневно ни се налага да възприемаме текстова информация, оформена не само като художествено четиво, а и от различни други източници, като например, новинарски телевизионни или радио бюлетини, рекламни материали, обществени табели и инструкции за употреба, телефонни разговори, разписания под формата на съобщения по микрофон или на информационно табло, бизнес презентации и др. Изпитът по чужд език се опитва да въввлече всички тези възможности в компонентите четене и слушане и за целта, всеки от тези компоненти е последван от въпроси, проверяващи степента на разбиране в рамките на определено време. Това означава, че съответното умение се проверява, освен в качествено, но и в количествено измерение, т.е. доколко качествено може да се обработи поднесената конкретна информация в рамките на зададено конкретно време. Всичко това налага предварителна подготовка и създаване на подходяща психическа нагласа преди полагането на изпита, посредством „решаването” на достатъчно на брой подготвителни тестове, с умишлено зададено времево ограничение. Като пример може да послужи хартиеният вариант на теста TOEFL², в който компонентът четене е зададен с 50 въпроса и ограничение за време 55 минути, а компонентът слушане – с 50 въпроса и 30–40 минутно ограничение за време.

КОМПОНЕНТ ЧЕТЕНЕ

Гореспоменатото времево ограничение налага по време на предварителната подготовка за изпита да се развият умения за бързо четене (на англ. т.нар. *skimming* и *scanning*), а също и определени стратегии за пестене на

време. Бързото четене се дефинира като такова, поради факта, че се извършва със скорост 3 или 4 пъти по-голяма от тази на нормалното четене.

Двете умения за бързо четене (skimming и scanning) доста често се бъркат по смисъл. Важно е да се запомни, че първото от посочените умения (skimming) се използва, за да се разбере основната идея, цялостния смисъл на даден текст, а второто (scanning) се използва, за да се открие конкретна информация в текст. Например, четенето за изясняване на общия смисъл (skimming) може да се използва за прочит на страница от учебник, за да се разбере основната идея и да се реши дали съдържанието е полезно и си струва да бъде прочетено по-бавно и в детайли; четенето за откриване на конкретни детайли (scanning) е уместно, когато се търси конкретен номер в телефонен справочник.

В своето практическо ръководство Мак Уортър (McWhorter, К. Т., 2009)³ представя техники за развиване и ефективно прилагане на двете умения за бързо четене (skimming и scanning) към даден текст. Например, за да се приложи ефективно *четене за разбиране на основната идея* (skimming), се налага:

- да се прочете заглавието;
- да се прочете въведението или първия параграф;
- да се прочете първото изречение на останалите параграфи;
- да се прочетат заглавията или подзаглавията (ако има такива);
- да се обърне внимание на картини, диаграми или графики (ако има такива);
- да се обърне внимание на подчертани с определен шрифт думи или фрази(ако има такива);
- да се прочете заключението/ обобщението или последния параграф.

За да се открие специфична информация чрез *четене за откриване на детайли* (scanning), е необходимо:

- да се зададе конкретната информация – обект на търсене;
- да се предвиди как би изглеждал отговорът и какви начини е добре да се използват за неговото намиране; напр., ако се търси определена дата, е достатъчно да се прочете бързо параграфа, като се търсят основно числа/цифри;
- да се използват заглавията и други подобни, за да се определи кои точно секции от текста могат да съдържат търсената информация;
- да се чете селективно, прескачайки ненужното.

В интернет пространството има множество възможности за тестване и усъвършенстване на уменията за бързо четене. Пример за подходящ ресурс е сайтът на BBC със спецификация

<http://www.bbc.co.uk/skillswise/words/reading/techniques/skimming/index.shtml>,

където в секцията Quiz могат да се тестват уменията за skimming, при зададено ограничение за време за постигане на максимална ефективност.

За справяне с компонента четене от изпита по чужд език, доста често е необходимо да се използват и двете техники за бързо четене. С техниката за откриване на цялостния смисъл (skimming) може да се изгради, при това за много кратко време, обща представа за текста, като мислено се отговори на следните въпроси:

- Какъв вид текст е това?
- Каква е темата?
- Каква точно информация съдържа?

- Защо авторът е написал това?

Посредством техниката за откриване на детайли (scanning), понякога и с помощта на смисловото четене ‘skimming’ (ако въпросите за разбиране включват идентифициране на основната идея), може да се даде конкретен отговор на въпросите, следващи текста в изпитния тест, като се помисли предварително за вида на евентуалните отговори и последните да дадат насока при търсене на конкретната информация. Не трябва да се забравя ограничението за време, което предполага бързо откриване на онази част от текста, където би могъл да се съдържа отговора, и по-внимателното му прочитане впоследствие. Не е желателно да се губи ценно време в четене на нещо друго, нямащо връзка с въпроса, чийто отговор се търси.

Доста често текстът, който фигурира в изпитния тест, съдържа непознати думи и фрази, възпрепятстващи процеса на възприемане. В такива случаи е добре да се процедира по един от следните начини*:

- думата се игнорира, при условие, че не е свързана с ключова информация от текста, т.е. не е необходима при отговора на въпрос от теста;

Например:

Text: The asthmatic man found it difficult to breathe.

Question: What couldn't the man do?

Answer: He couldn't breathe.

* примерите са взети от: <http://www.ccy.m.edu.hk/english/Hkcee.html>

От примера става ясно, че *asthmatic* се явява непозната дума, но тя по никакъв начин не възпрепятства разбирането и най-вече отговора на изпитния въпрос. Текстът разполага с достатъчно лексикални и граматически насоки, водещи към правилен отговор, а именно подобните по смисъл (контекстни синоними) 'found it difficult' и 'couldn't'.

- думата се отгатва смислово, при условие, че е важна и носи ключова информация; при това, не е задължително да се отгатне точното значение, а само общия смисъл.

Например:

Text: Van was followed by Cheruyiot with a steenbok across his shoulders.

Question: What are the meanings of 'Van', 'Cheruyiot' and 'steenbok'?

Answer: 'Van' and 'Cheruyiot' are names, and 'steenbuck' is a type of animal.

Подчертаните думи от примера са непознати, като първите две са написани с главна буква, откъдето може лесно да се отгатне смисълът им на собствени имена, при условие на достатъчно добро владение на правилата за правопис и граматика.

В заключение, бих казала, че за успешна подготовка за компонента четене е добре да се има предвид следното:

- в началния етап на подготовката е необходимо обучаваният/изпитваният да се запознае с типа на изпитния тест (компютърен или хартиен формат, включени компоненти и т.н.); добра идея е да се

разгледат няколко варианта на изпитен тест, ако организацията, към която се полага дадения изпит, разполага с такива;

- когато се “решават” примерните варианти, обучаваният/изпитваният трябва да се съобразява с ограниченията за време и да се опитва да ги спазва, все едно към дадения момент полага изпит в реално време;
- когато се отговаря на въпросите, това да става постепенно (един или два въпроса наведнъж) и успоредно с прочита на параграфите, в които би могъл да се съдържа отговорът. Припомняме, че за да се установи мястото от текста, където би могъл да се открие отговорът на въпроса, е необходимо да се приложат техники за бързо четене, такива като четене за разбиране на общия смисъл “*skimming*” и четене за откриване на детайлите “*scanning*”;
- обикновено, редът на изпитния въпрос следва хронологията на текста, т.е. първите въпроси се отнасят към началния параграф от текста, последващите въпроси засягат следващия параграф и т.н.;
- да не се отделя прекалено много време на отделните въпроси, тъй като тестът може да се окаже “нерешен” след изтичане на определеното време и да няма опция за “връщане назад” (особено, ако става въпрос за компютърен формат на тест);
- доста често в тестовете фигурират въпроси, които нямат смисъл, сами по себе си, но в дадения контекст придобиват смисъл, т.е. изпитваният трябва да се съобразява с контекста, с който разполага и да се стреми да не дава отговори, които са следствие на неговата обща култура по темата на текста.

В следващите редове ще приведем практически пример за компонента четене, заедно с последващите въпроси за разбиране, с цел показване на типа въпрос и начина за търсене на отговор.

Текст А*

Researches suggest that there are creatures that do not know what light means at the bottom of the sea. They don't have either eyes or ears; they can only feel. There is no day or night for them. There are no winters, no summers, no sun, no moon, and no stars. It is as if a child spent its life in darkness in bed, with nothing to see or hear. How different our own life is! Sight shows us the ground beneath our feet and the heavens above us - the sun, moon, and stars, shooting stars, lightning, and the sunset. It shows us day and night. We are able to hear voices, the sound of the sea, and music. We feel, we taste, we smell. How fortunate we are!

1. Judging from the passage, we can say that this story is mainly about

- a) life of sea creatures at the bottom of the sea
- b) how changes in the seasons are perceived by the deep-sea creatures
- c) how wonderful our lives were and will be
- d) the differences among creatures of the earth and those of the sea
- e) the superiority of human beings over some creatures in terms of senses

* примерът е част от компонента 'четене с разбиране' на подготвителен вариант на тест от тип 'GMAT', взет от: <http://www.testyourenglish.net/english-online/cloze-reading/paragraf1.html>

В представения практически пример на Текст А, се вижда ясно, че въпросът за разбиране е от т. нар. тип “multiple choice” – въпрос с няколко или много на брой отговори, от които трябва да се избере правилният. Друга характерна особеност е че, първият въпрос се отнася към основната идея и следователно, първоначално може да се приложи техниката за бързо смислово четене (skimming), за придобиване на обща представа за темата на текста. След бърз поглед става ясно, че има два подлога “they/sea creatures” и “we/human beings”, което автоматично изключва отговори а), b) и c). За да се направи избор между d) и e) е необходимо връщане към текста, но този път с техниката за откриване на детайли (scanning), с която се търсят ключови думи или фрази, с цел разбиране на начина, по който авторът е съставил, „организирал” текста. В текста е написано, че съществата, които обитават морското дъно нямат способността да виждат и чуват, като идеята за сетивността (senses) се подчертава веднъж с употреба на глаголи (see, hear, feel, taste, smell) и втори път, с употреба на съществителни (eyes, ears, sight). В същото време, авторът е използвал ключови фрази, като “How different ...”, “How fortunate ...”, които, сами по себе си, водят към правилния отговор; накратко, текстът разглежда превъзходството на човешките същества над други същества, по отношение на критерия “сетивност”, т.е. правилният отговор е последният – отговор е).

Текст Б*

Japan's most famous dog

* примерът е подготвително упражнение за част 4 на тест на Кембридж от тип ‘KET’, взет от: <http://www.usingenglish.com/comprehension/10.html>

In front of the enormous Shibuya train station in Tokyo, there is a life-size bronze statue of a dog. Even though the statue is very small when compared to the huge neon signs flashing, it isn't difficult to find. It has been used as a meeting point since 1934 and today you will find hundreds of people waiting there for their friends to arrive.

Questions

Q1 - The statue of Hachiko is small.

- Right
- Wrong
- Doesn't say

Q2 - The statue is difficult to find because there are so many people there.

- Right
- Wrong
- Doesn't say

Въпросите за разбиране към Текст Б са от тип Вярно/Грешно (True/False или Right/ Wrong). Понякога, както е в дадения случай, е възможно да фигурира и отговор “Няма такава информация”/“Doesn't say”; в подобни случаи е много важно обучаваният/изпитваният да знае, че става въпрос за конкретния текст, а не “по принцип”.

При Текст Б въпросите за разбиране вървят стандартно, последователно с хронологията на текста и верните отговори не са трудни за отгатване, при достатъчно отделено време за предварителна подготовка от страна на

изпитвания за придобиване на нужната рутина. Достатъчно е изпитваният да прави постепенен прочит на текста (по 2 или 3 изречения наведнъж), заедно с постепенен прочит на съответните въпроси (по 1 или 2 въпроса наведнъж), с изричното уточнение, че всичко това се случва след първоначален бърз преглед на текста и на въпросите след него.

КОМПОНЕНТ СЛУШАНЕ

От теоретична гледна точка (Vandergrift, L., 2002)⁴, *слушането* включва два ясно обособени процеса на възприемане и обработка на информацията:

- отгоре-надолу (top-down) – тук се използват предварително изградени знания, за да се разбере посланието на текста; това могат да бъдат знания по темата, или такива, свързани с контекста на ситуацията, типа текст, дадена култура или друга информация “складирана” в дългосрочната памет, т.е. т. нар. schemata (типични логически последователности или общоизвестни ситуации, около които е организирано познанието ни за света); при този тип слушане се използват думите от текста, изпълнени със съдържание, и контекстови маркери, за да се изградят хипотези, посредством един изследователски подход;
- отдолу-нагоре (bottom-up) – тук се прилагат лингвистични знания, за да се разбере посланието на текста; при този тип слушане, значението се изгражда, като се използват знания, свързани с различните нива на езика – звук, граматически връзки и лексикални значения.

Слушането с разбиране инкорпорира горните два процеса и може да се определи като един комплексен процес на интерпретация, при който

слушаният използва и предварително натрупани знания, и лингвистични знания за разбиране на посланието на текста. До каква степен слушаният използва единия или другия от горепосочените процеси, зависи от неговите/нейните знания по езика, запознатостта с темата, или целта на слушането. Например, слушането за разбиране на основната идея изисква предимно обработка “отгоре-надолу”, докато слушането за намиране на конкретна информация (примерно, прогноза за времето) изисква информацията да бъде обработена “отдолу-нагоре”, в процес на търсене на нужните детайли.

Предизпитната подготовка за компонента *слушане* е в голяма степен подобна на подготовката за компонента четене, имайки предвид ограничението за време и формата на текстовите въпроси, както и техниките за справяне с конкретния текст (вж. *Компонент четене* от настоящата разработка). Освен това, е добре да се знае, че фазата, предшестваща слушането, е особено важна при обработката на даден аудио-текст.

По същество, слушаният трябва да следва следните основни стъпки⁵, за да извлече значение от конкретен текст за слушане:

- определяне на целта на слушането и активиране на предварително натрупани знания по темата за предвиждане на съдържанието и изграждане на подходяща стратегия на слушане;
- фокусиране на вниманието върху частите от постъпващата аудио-информация, които са свързани с вече определената цел и игнориране на останалото; тази селективност позволява на слушания да се съсредоточи върху конкретни елементи от текста за слушане, и да съкрати обема на информация в краткосрочната памет;

- гъвкаво използване на стратегиите за обработка на информация, разгледани по-горе, а именно обработка “отгоре-надолу” и “отдолу-нагоре”, с цел изграждане на значението;
- проверка и следене на степента на разбиране по време на постъпването на аудио-информацията и след това, с цел навременно да се доловят нелогичност и неразбиране от всякакъв характер и да се отстранят с помощта на избиране на алтернативна стратегия за слушане.

Наред с горните стъпки, по време на предварителната подготовка за изпит, обикновено се изграждат умения за предвиждане на последователността, която обикновено се спазва при представяне на даден тип информация. Например, при новинарските истории последователността е “кой, какво, кога, къде”, при аудио-уведомленията на летището – “кой, номер на полет, номер на изход пристигане/заминаване”, а при телефонните записи на съобщения – “за (функция), натиснете (номер)”.

При подготовка за компонента *слушане с разбиране*, поради неговата специфика, ролята на преподавателя в известна степен остава на заден план за сметка на самостоятелната практическа подготовка. Изключение прави гореказаното, представляващо вид теоретична и практическа насока при боравене с този елемент от изпитния тест. Също, както и при компонента *четене*, в интернет пространството съществува свободен достъп до множество материали за самоподготовка. Към тази дата бих могла да препоръчам следната онлайн библиотека, отличаваща се с богатство на ресурсите и ориентация към тестовата форма на проверка на разбирането: <http://www.esl-lab.com/>.

Настоящата разработка цели да представи теоретичната и практическата същност на компонентите четене и слушане, като част от съвременното изпитно тестване на знанията по чужд език (в частност, английски език) в нашата страна, съобразено със стандартите на общата европейска езикова рамка. Наред с това, е направен опит да се представят начините за справяне с двата компонента, под формата на техники и стратегии за четене и слушане на конкретен текст. Препоръчаните ресурси за предварителна подготовка са с цел да покажат нейното ключово значение за успешно представяне на изпита по чужд език, независимо дали става въпрос за изпит при завършване на конкретен модул от чуждоезиковото обучение, или за оценяване на цялостните знания по езика, като част от индивидуалната езикова биография.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Трим, Д., Б. Норт, Д. Кост., Д. Шийлдс 2006. Обща европейска езикова рамка: учене, преподаване, оценяване. Релакса ООД
2. <http://www.examenglish.com/TOEFL/>
3. McWhorter, K. T. 2009. *College Reading and Study Skills*. 11th Edition. Longman
4. Vandergrift, L. 2002. " *Listening: theory and practice in modern foreign language competence.*" Subject Centre for Languages, Linguistics and Area Studies Good Practice Guide. <http://www.llas.ac.uk/resources/gpg/67>, (2011, 1st Mar)
5. National Capital Language Resource Center (NCLRC). (n.d.). *The essentials of language teaching*. <http://www.nclrc.org/essentials/listening/stratlisten.htm>, (2011, 1st Mar)